

Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Şira Şehbender Vekili Süleyman Bey'in Esaret Raporları ve Diplomatik Gözlemleri Üzerine Bir Değerlendirme*

*An Evaluation of Acting Consul Suleyman Bey's
Captivity Report and Diplomatic Observations During World War I*

VEDAT TÜFEKÇİ**

Öz

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya götürülen ve akabinde Mısır'daki Seydi Beşir Kampı'na sevk edilen Şira Şehbender Vekili Süleyman Bey'in 1917 tarihli raporlarına dayanmaktadır. Raporlar, İngiliz makamlarının sivillere ve temsilcilik personeline yönelik tutumlarını, aile fertlerini de etkileyen baskıları ve mülkiyet dokunulmazlığına ilişkin örnekleri somut olaylar üzerinden belgelemektedir. Süleyman Bey'in gözlemleri, eşyalara el konulması, aile bireylerine yönelik kısıtlamalar ve uluslararası hukuk teamüllerinin gözetilmediği uygulamalar gibi vakaları ortaya koymaktadır. Ayrıca Malta'da tutulanların maruz kaldığı elverişsiz koşullar ile gözetim altındaki şehbender vekili ve ailesinin karşılaştığı ekonomik ve psikolojik güçlükler ayrıntılı biçimde aktarılmıştır. Süleyman Bey'in Malta sonrasında Mısır'daki Seydi Beşir Kampı'na sevki ve Avrupa üzerinden İstanbul'a dönüş sürecindeki gözlemleri de raporlarda yer almakta, savaşın yalnızca esaretle sınırlı kalmayan çok boyutlu etkilerine dair bir çerçeve sunmaktadır. Raporlar, hem Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki temsilcilik geleneğini hem de olağanüstü koşullarda diplomatik teamüllerin nasıl zorlandığını anlamak açısından önemli birincil kaynak niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Şira, Birinci Dünya Savaşı, Süleyman Bey, Şehbenderlik, İngiliz İşgali, Uluslararası Hukuk

* Makale geliş tarihi: 30 Haziran 2025, kabul tarihi: 6 Ekim 2025, araştırma makalesi.

** Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul/Türkiye, e-posta: vedattufekci@gmail.com, ORCID

ABSTRACT

This study is based on the 1917 reports of Süleyman Bey, the Acting Consul of Syros, who was arrested by the British towards the end of the First World War, subsequently deported to Malta, and later transferred to the Sidi Bishr Camp in Egypt. The reports document, through concrete cases, the attitudes of the British authorities toward civilians and consular staff, including pressures that also affected family members and violations of property rights. Süleyman Bey's observations reveal instances such as the confiscation of belongings, restrictions imposed on family members, and practices that disregarded established norms of international law. In addition, the reports detail the unfavorable conditions endured by those interned in Malta, as well as the economic and psychological difficulties faced by the Acting Consul and his family under surveillance. Süleyman Bey's subsequent transfer from Malta to Sidi Bishr, along with his observations during the journey back to Istanbul via Europe, provide a broader perspective on the multifaceted effects of war beyond captivity alone. As such, these reports constitute a significant primary source for understanding both the Ottoman diplomatic tradition in its final period and the extent to which diplomatic conventions were challenged under extraordinary circumstances.

Keywords: Syros, World War I, Suleyman Bey, Consulate, British Occupation, International Law

Giriş

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI, Osmanlı Devleti'nin cephelerde yürüttüğü mücadelelerin yanı sıra diplomatik, ekonomik ve toplumsal alanlarda da büyük kayıplar yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte Osmanlı'nın dış temsilcilikleri ve bu temsilciliklerde görev yapan personelin yaşadığı kurumsal ve bireysel deneyimler, savaşın dolaylı etkilerini anlamak açısından önemlidir. Osmanlı'nın dış temsilcilik geleneği, XIX. yüzyılda şebenderlik kurumunun gelişimiyle hukuki bir çerçeveye kavuşmuştur. 1863 tarihli Konsolosluk Nizamnamesi, yabancı temsilciliklerin denetimini düzenlemiş; 1882 tarihli Şebenderlik Nizamnamesi ile Osmanlı şebenderlerinin görevleri tanımlanmış; 1884 tarihli Talimatname ise ticari, adli, sıhhi ve idari alanlarda şebenderlere sorumluluk yüklemiştir. Böylece Osmanlı şebenderlikleri Batılı konsolosluklarla benzer işlevlere sahip olmuş, devletin uluslararası hukuk düzenine uyum sürecinde önemli bir araç hâline gelmiştir. Bu kurumsal arka plan, savaş yıllarında şebender vekillerinin faaliyetlerinin anlaşılması açısından da kritik bir bağlam sunmaktadır.¹

Ege Denizi'nde yer alan Şıra (Syros) Adası'nda şebender vekili olarak görev yapan Süleyman Bey'in İngilizlerin elindeki esareti ve bu esaret sırasında kaleme aldığı raporlar hem bir Osmanlı temsilcisinin yaşadıklarını hem de savaş ortamında sivillere ve konsolosluk personeline uygulanan baskı ile ihlalleri gözler önüne

¹ Mahmut Akpınar, "XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şebenderlikleri", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* XLI/2 (2017), s. 137-143; Rona Aybay, *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), s. 46-47; Carter V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform (Bâbidâlî 1789-1922)*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), s. 271.

sermektedir. Süleyman Bey'in 1917 yılında kaleme aldığı metinler üç ayrı rapordan oluşmaktadır. İlki 10 Kasım 1917 tarihli esas rapor olup Seydi Beşir Kampı'ndaki esaret koşullarını ayrıntılı biçimde aktarmaktadır. İkincisi, 26 Kasım 1917 tarihli dilekçe/rapor niteliğinde olup Şehbenderhânenin İngilizler tarafından işgali, gasbedilen eşyalar ve ailesiyle birlikte Malta ile Mısır'a sürgün edilmesi sürecini belgelemektedir. Üçüncüsü ise 24 Kasım 1917 tarihli ek rapor olup ilk raporda ele alınan hususları tamamlayıcı nitelikte Malta, Mısır ve Avrupa üzerinden İstanbul'a dönüş yolundaki müşahedeleri içermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, biri esas, biri dilekçe/rapor, diğeri de ek olmak üzere üç ayrı metin esas alınmaktadır.

Süleyman Bey'in kaleme aldığı detaylı raporlar, savaş hukuku, esaret koşulları, İngiliz işgal kuvvetlerinin tutumu ve Osmanlı vatandaşlarının mülkiyet haklarına yönelik ihlaller konusunda birinci elden bilgiler sunmaktadır. Raporlarda anlatılanlar, İngiltere'nin işgal stratejilerinden sivil halk üzerindeki kontrol politikalarına, konsolosluk çalışanlarına uyguladığı psikolojik baskılardan eşya ve mallara el koyma gerekçelerine kadar geniş bir çerçeveyi içermektedir. Bu çalışma, söz konusu raporları tarih yazımında yerleşik kaynak tenkidi anlayışıyla, biçim ve içerik yönünden inceleyerek Süleyman Bey'in gözlemleri üzerinden savaş ortamında yaşanan diplomatik ve insani sorunları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu makalede yöntem olarak öncelikle Süleyman Bey'in kendi el yazısıyla kaleme aldığı ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında muhafaza edilen raporların nitel belge incelemesi yapılmıştır. Raporlar, tarihsel bağlam içinde okunmuş, olayların geçtiği Şıra Adası'nın stratejik konumu ve o dönemdeki siyasal ortam dikkate alınarak anlamlandırılmıştır. Raporların dili, anlatım tarzı ve içerdiği ayrıntılar değerlendirilerek belgeye hem bireysel tanıklık hem de tarihsel kaynak olarak yaklaşılmıştır. Bu yöntem sayesinde Süleyman Bey'in yaşadığı trajedi ile savaşın etkilediği Osmanlı dış temsilciliklerinin kırılma yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır.²

1. Osmanlı Döneminde Şıra Adası'nın Tarihî ve Stratejik Konumu

Süleyman Bey'in esaret raporlarının detaylarına geçmeden önce bu gözlemlerin gerçekleştiği Şıra Adası'nın temel coğrafi, tarihî ve ekonomik yapısına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Ege Denizi'nin ortasında, Kiklad Adaları'nın merkezinde yer alan Şıra, 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı idaresi altındaki ada, Avrupa dünyasıyla kurduğu ilişkiler sayesinde özellikle sonraki yüzyıllarda giderek artan biçimde stratejik ve ticari açıdan merkezî bir konuma gelmiştir. En büyük yerleşim birimi olan Hermopolis, zamanla bölgenin idari ve ekonomik merkezi, limanı da bu dışa açık yapının simgesi olmuştur. 19. yüzyılda deri fabrikaları, şekerleme atölyeleri, kumaş boyama işleri ve kadın emeği gibi unsurlar ada ekonomisinde öne çıkmıştır. Bonbon üretimi, gemi inşası ve liman

2 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Siyasi (HR.SYS), 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 10 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

ticaretiyle birlikte Osmanlı tüccarlarının da etkin olduğu Hermopolis, adanın canlı ekonomik yapısını yansıtmaktadır. Nüfusun büyük kısmını Ceneviz kökenli Katolik Rumların oluşturduğu Şıra, Birinci Dünya Savaşı sırasında esir taşımacılığı ve diplomatik temaslar açısından da kritik bir durak işlevi görmüştür. Dolayısıyla Süleyman Bey'in gözlemleri bu tarihsel ve yapısal bağlam içinde değerlendirildiğinde daha anlamlı hâle gelmektedir.³

Osmanlı dönemine ait seyahatnameler ve kayıtlar, Şıra Adası'nın 17. ve 18. yüzyıllardaki nüfus yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu kaynaklarda adanın nüfusunun dönemsel olarak 4.000 ila 10.000 arasında değiştiği belirtilmektedir. Bu dalgalanma, adanın ekonomik şartlara, göç hareketlerine ve güvenlik koşullarına bağlı olarak demografik açıdan sürekli bir dönüşüm içinde olduğunu göstermektedir.⁴

Ekonomik canlılığa rağmen Şıra Adası'nda günlük yaşam çeşitli zorluklarla şekillenmiştir. Sanat ve müzik faaliyetlerinin sınırlı olması, tiyatroların kapalı tutulması ve sessizliğin hâkim olduğu şehir yaşamı kültürel açıdan durgun bir izlenim yaratmaktadır. Buna karşılık dinî kurumlar, eğitim yapıları ve Avrupa etkili yaşam tarzı toplumsal yapının modernleşme eğilimini yansıtmaktadır. Su kaynaklarının yetersizliği ve kent hijyenine dair sorunlar, sosyal eşitsizlikleri görünür kılmaktadır. İçki tüketiminin yaygınlığına rağmen kahvehane kültürünün zayıf kalması da gündelik hayatın çelişkili yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.⁵

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı donanmasının dikkat çeken deniz harekâtlarından biri, Yüzbaşı Hüseyin Rauf (Orbay) komutasındaki Hamidiye Kruvazörü'nün 1913'te Şıra Adası'na düzenlediği baskındır. Bu harekâtın temel amacı, Yunan donanmasının ana gücü olan Averof'u Hamidiye'nin peşine çekerek Ege'deki deniz ablukasını kırmak ve Osmanlı donanmasına manevra alanı kazandırmaktır. Stratejik konumu, barut deposu ve askerî altyapısıyla Şıra, bu planın ilk hedefi olarak seçilmişti. Hamidiye'nin gerçekleştirdiği bombardıman, ada üzerindeki askerî tesisleri hedef almış ve Yunan kruvazörü Makedonya'yı etkisiz hâle getirmeye yönelik olmuştur. Sivil yerleşimlere zarar verilmeden yürütülen bu kısa süreli operasyon, telsiz iletişiminin kesilmesi ve liman tesislerinin tahribiyle sonuçlanmıştır. Şıra Baskını, Osmanlı Devleti açısından sadece taktik bir başarı değil, aynı zamanda Ege'deki deniz dengesini geçici de olsa değiştiren ve psikolojik üstünlük sağlayan önemli bir girişim olarak değerlendirilmiştir.⁶

³ Melek Çolak, "Macar Ressam Kálmán Beszédes'in Ege Adalarına Yolculuğu: Hatıratı ve Karakalem Çizimleri ile Birlikte", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2019), s. 235-241; Yıldız Karayazı, "Şehbender Raporlarına Göre XX. Yüzyıl Başlarında Ege Adaları", *The Journal of International Social Research* 2/9 (2009), s. 94; TT 800 numaralı Tapu Tahrir Defteri için bk. Yasemin Demircan, Levent Kayapınar ve Ayşe Kayapınar, *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi: Kikladlar*, Cilt II (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), s. 487-517.

⁴ Yasemin Demircan, "1720 Tarihli Tahrir Defterine Göre Nakşa Adası'nda Yapılan Düzenlemeler ve Reâyânın Durumu", *Belleten* 73/268 (2009), s. 671-680.

⁵ Çolak, "Macar Ressam Kálmán Beszédes'in Ege Adalarına Yolculuğu", s. 235-241; Karayazı, "Şehbender Raporlarına Göre XX. Yüzyıl Başlarında Ege Adaları", s. 94.

⁶ Ahmet Güleriyüz, *Ünlü Türk Gemileri Dizisi-3: Hamidiye: Mecidiye & Kruvazörler* (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2009), s. 7; Dilek Kübra Gürgül, *II. Meşrutiyet Döneminde Karamanlıca Bir Basın Organı: Aktis Mecmuası*:

Şıra Adası Balkan Savaşları (1912-1913) sonrasında Osmanlı idaresinden çıkıp Yunan egemenliğine girmiş, bu dönemde Ege'deki siyasi belirsizlik ve zayıf denetim nedeniyle sığınmacılar için doğal bir liman hâline gelmiştir. Osmanlı topraklarından kaçanlar için ada hem Yunan ana karasına hem de diğer adalara geçişte stratejik bir durak işlevi görmüştür. Limanın coğrafi konumu ve denetimsizliği kaçakçılık faaliyetlerini de teşvik etmiş, bu nedenle Şıra, yasa dışı ticaret açısından kritik bir merkez hâline gelmiştir. Örneğin, Pire'ye götürülen bazı Sisamlılar firar ederek adaya ulaşmış, buradan Sisam'a gizlice barut sevkiyatı yapılmıştır. Ecnebi tüccarların da içinde yer aldığı bu yasa dışı ağ, Anadolu ve Suriye'ye kadar uzanmıştır. Osmanlı birliklerinin Sisam'daki silah toplama girişimleri sonuçsuz kalmış, silahlı hareketin sorumluları ise beraberindekilerle Şıra üzerinden Yunanistan'a geçmeyi başarmıştır. Bu süreçte Şiralılar, Pireliler ve Sisamlılar arasındaki gerilim, yerel çıkar çatışmaları, siyasi aidiyetler ve ticari rekabet ekseninde şekillenmiştir.⁷

2. Şıra Şehbenderhanesi'nin İngilizler Tarafından İşgali ve Diplomatik Kriz

Bir önceki bölümde tarihî, coğrafi ve stratejik yönleriyle ele alınan Şıra Adası, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında bölgesel öneminin yanı sıra diplomatik krizlerin merkezlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Savaş, cephelerde yürütülen askerî harekâtların yanında sivillerin, memurların ve konsolosluk görevlilerinin karşı karşıya kaldığı esaret uygulamalarıyla da derin bir etki yaratmıştır. Bu dönemde çok sayıda asker ile birlikte yabancı devlet temsilcileri de taraf devletler tarafından alıkonulmuş, esaret uluslararası hukuk açısından belirsizlikler barındıran ve siyasi baskı aracı olarak kullanılan bir uygulama hâline gelmiştir. Ortaya çıkan bireysel vakalar ise savaşın diplomasi, insan hakları ve devletler arası ilişkiler üzerindeki etkilerini göstermektedir.

Bu bağlamda, Süleyman Bey'in⁸ yaşadıkları, savaş esareti meselesinin çok yönlü boyutlarını ortaya koyan somut bir örnek teşkil etmektedir. Yerel düzeyde başlayan bu kriz, kısa sürede iki devlet arasında nota trafiğine ve diplomatik gerilime dönüşmüş, bireysel bir tutuklama vakası uluslararası hukuk düzeyinde yankı bulmuştur. Süleyman Bey'in Hariciye Nezaretine ve Başkumandanlık Vekâletine sunduğu raporlar, savaş yıllarında sivil temsilcilerin karşılaştığı hukuki ve siyasi belirsizlikleri gözler önüne sermektedir.⁹

1913-1915 (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2018), s. 79; Erdoğan Şimşek, *Hamidiye Seyir Jurnalleri ile Akın Harekâtı* (İstanbul: Deniz Basımevi, 2011), s. 50-51, 68; Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 12/25 (2012), s. 13; Tevfik İnci, "Balkan Savaşı'nda Hamidiye Kruvazörünün Akın Harekâtı", *Donanma Dergisi Eki*, Sayı 399 (1952), s. 27.

7 Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası: 1821-1923* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), s. 84, 150, 251.

8 Süleyman Bey Tebriz kançıları iken Kânûnusânî 1914'te Şıra Şehbenderliği vekâletine tayin edilmiştir. bk. BOA, Hariciye Nezareti, Umûr-ı Hukukiye Müdüriyeti (HR.UHM), 156/43, lef 1, 13 Kânûnusânî 1330 (1914).

9 BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 4-28, 22 Nisan 1333 (1917).

Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey'e özellikle 10 Kasım 1917 tarihinde sunulan rapor, Süleyman Bey'in esaret koşulları altındaki izlenimlerini ve hürriyetine kavuştuktan sonra Mısır ve Avrupa üzerinden İstanbul'a dönüş yolculuğunda yaptığı gözlemleri ayrıntılı biçimde aktarmaktadır. Bu raporun temelinde, bir yıl önce yaşanmış ve Osmanlı diplomasi tarihine acı bir iz bırakmış olan trajik bir olay zinciri yatmaktadır. Süleyman Bey'in görev yaptığı Şıra'daki Osmanlı şehbenderhanesi, yalnızca bir İngiliz subayının kişisel inisiyatifiyle değil İtilaf devletlerinin ortak politikası ve yönlendirmesi doğrultusunda hareket eden İngiliz donanmasına mensup bir subay ve beraberindeki yaklaşık otuz-kırk silahlı asker tarafından 25 Kasım 1916 Cumartesi günü akşam saat 5.00 sularında zorla işgal edilmiştir. Söz konusu işgal, uluslararası hukuk kurallarının açıkça ihlal edildiği bir vakadır. İngiliz birlikleri şehbenderhanenin kapısını zorla kırarak içeri girmişler, henüz üzerini bile değiştirmesine müsaade etmeden Süleyman Bey'i silah tehdidiyle durdurmuşlar ve sorgulamışlardır. Kendisi, “*Türk şehbenderi siz misiniz?*” sorusunun ardından hiçbir saygı gözetilmeden “*Kasanız nerede? Göster ve çabuk ol!*” sözleriyle kolundan çekilerek kasanın bulunduğu odaya götürülmüştür. Süleyman Bey'in itirazları, uluslararası teamülleri hatırlatan protestoları ve eşyaların kişisel mal varlığı olduğunu açıklayan ifadeleri dikkate alınmaksızın kasa zorla açtırılmıştır. Her ne kadar şehbenderler uluslararası hukukta büyükelçiler gibi tam diplomatik dokunulmazlığa sahip olmasalar da temsil ettikleri makamın eşyalarına ve yazışmalarına bu şekilde müdahale edilmesi dönemin teamüllerini ihlal eden bir davranış olmuştur.¹⁰

Kasanın içerisinden bir Osmanlı sancağı, yaklaşık yetmiş-seksen kullanılmamış boş pasaport, Süleyman Bey'e ait 175 Fransız ve 15 Osmanlı altını ile bir tabanca (revolver) alıkonulmuştur. Bu eylem, gasp ve zorla el koymanın yanı sıra Osmanlı Devleti'nin sembolik egemenliğine ve itibarına doğrudan bir saldırıdır. İşin en dikkat çekici yanı ise İngiliz subayının Süleyman Bey'in Hariciye Nezaretine gönderdiği yazışmalarla yakından ilgilendiklerini, neredeyse her gün Dersaadet'e mektup yolladıklarının farkında olduklarını ve bu belgeleri görmek istediklerini dile getirmesidir. Üstelik belgeler şifreliyse, bu şifrenin de kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Diğer taraftan bu talepler yalnızca dile getirilmekle kalmamış, “*Vermediğiniz hâlde onları hem cebren alır ve size de büyük bir cezâ tertîb olunur.*” şeklinde tehditler savrulmuştur. Bu tehditkâr tutum karşısında, Süleyman Bey ve görevliler, belgelerin saklandığı yerleri göstermek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, şifreli yazışmalar ve üç yıllık şehbenderlik belgelerin müsveddeleri, Hariciye Nezaretinin onayı doğrultusunda güvenlik gerekçesiyle önceden yakılıp imha edildiğinden, İngilizlerin eline geçmemiştir.¹¹

¹⁰ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

¹¹ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

Şira'daki bu hadise sonrasında Süleyman Bey ve ailesi, şehbenderhanede 48 saat boyunca gözetim altında tutulmuş, aile bir odaya kapatılmış ve giriş çıkışlar silahlı askerler tarafından kontrol altına alınmıştır. Zaman zaman makineli tüfek seslerinin bilerek yankılandırılması, çocuklara silah doğrultulması, yaşanan psikolojik şiddetin fiziksel baskı kadar yıkıcı olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Pazar sabahı, Atina'daki Osmanlı sefirinden gelen emir üzerine Fransız Amiral Forine'nin Süleyman Bey ve diğer Osmanlı görevlilerinin bölgeyi terk etmesini istediği bildirilmiş, ancak o sırada Süleyman Bey zaten tutuklu olduğundan bu talimat uygulanamamıştır.¹²

Bu esaret süreci boyunca Süleyman Bey'e, görev bilinciyle hareket etmeye devam etmesi yönünde telkinler de ulaşmıştır. Ancak kendisi bu dönemde fiilen tutuklu olduğu için bu çağrılara karşılık verememiştir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri sefaretinden kendisine ulaşan bir telgrafta, Osmanlı tebaasından olan ve ülkeye dönmek isteyen kişilerin listesinin hazırlanarak son posta ile gönderilmesi talep edilmiştir. Ancak bu istek de mahkûmiyeti nedeniyle yerine getirilememiştir.¹³

Aynı İngiliz subayı ve beş-altı silahlı asker, 27 Kasım Pazartesi günü saat beş buçuk civarında tekrar şehbenderhaneye gelerek Süleyman Bey'e yanındakilerle birlikte derhâl yola çıkmaları gerektiğini bildirmiştir. Herhangi bir eşya almasına izin verilmeden Avusturya-Macaristan ve Almanya şehbender vekilleriyle (fahri şehbender) birlikte bir otomobile bindirilip Salamine (Salamis) Körfezi'ndeki bir harp gemisine götürülmüştür. Bu sırada Süleyman Bey'in "Tüm ailemizi alıyorsunuz ve bizi bir ecnebi memlekette yapayalnız bırakıyorsunuz." şeklindeki insani feryadı ise görmezden gelinmiştir.¹⁴

Gemiye ulaştıklarında kendilerine kirli, karanlık ve yataksız bir oda tahsis edilmiş, gece yarısına kadar bekletildikten sonra bir İngiliz subayı bozuk bir Fransızca ile aile bireylerinin sayısını sormuş, birkaç saat içinde tüm çocuklar da gemiye getirilmiştir. Bu sahne ile olaylar artık insani bir trajediye dönüşmüştür. Süleyman Bey ve beraberindekiler Şira'dan Salamine Körfezi'nde bulunan Keratsini adlı bölgeye sevk edilmiştir. Seyahat ertesi gün Keratsini'de bir Fransız vapuruna transfer edilmeleriyle başlamıştır. Yaklaşık on gün boyunca bu gemide tutuldukları sırada gemiye doluşan Venizelist isyancılar (Eleftherios Venizelos taraftarları) nedeniyle büyük bir kargaşa yaşanmış, isyanı bastırmak için gönderilen Fransız bahriye askerleri başarısız olmuş ve ağır kayıplar vermiştir. Bu olayların ardından Süleyman Bey, Osmanlı topraklarına götürülme iddiasıyla yola çıkarılmış ancak Limni Adası'nın Mondros Körfezi'ne yönlendirilmiştir. Oradan Mısır Hidivliğine

¹² BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

¹³ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

¹⁴ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

ait Osmaniye adlı vapura bindirilerek Malta'ya sevk edilmiştir. Üç gün üç gece süren yolculuğun ardından Malta'ya ulaşılmış, sahile çıkarıldıktan sonra Polverista Barracks (San Salvator) adı verilen esir kampına yerleştirilmiştir. Burada yaklaşık altı ay zorunlu ikamete tabi tutulmuş, ardından İskenderiye'deki Seydi Beşir Kampı'na gönderilmiştir.¹⁵

Şira Şehbender Vekili Süleyman Bey'in Malta'daki esaretine dair belgeler incelendiğinde, temel görevinin Osmanlı Devleti'nin dış temsil ve himaye görevlerini yerine getirmek, tebaanın haklarını korumak ve merkeze düzenli raporlar sunmak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim esaret sürecinde dahi İngilizlerin Osmanlı subayları ve Arap aydınları üzerindeki nüfuz politikalarını, Malta ve Mısır'daki esirlerin içinde bulundukları ağır şartları, bölgedeki askerî-siyasi gelişmeleri ve Avrupa'daki sosyo-ekonomik durumu ayrıntılı biçimde raporlayarak merkeze aktarmıştır. Bunun yanı sıra, İngilizler tarafından el konulan eşyalarının iadesi veya tazmini için talepte bulunmuş, Osmanlı hükûmeti ise onun haksız yere tutuklanmasını protesto ederek serbest bırakılması yönünde diplomatik adımlar atmıştır. Dolayısıyla, Süleyman Bey'in ada üzerindeki faaliyetleri yalnızca klasik konsolosluk hizmetleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda istihbari mahiyet taşıyan gözlemler ve insani yardım çağrılarıyla Osmanlı devlet mekanizmasının dış ilişkilerinde kritik bir rol üstlenmiştir.

3. Osmanlı Şehbender Vekilinin Malta'da Altı Aylık Esareti

Tüm bu sürecin devamında, Süleyman Bey'in Malta'ya sevki ve burada geçirdiği esaret dönemi, savaş yıllarında esirlere yönelik muamelenin hukuki sınırlarını sorgulatacak boyutlara ulaşmıştır. Malta'daki ağır koşulları gösteren en çarpıcı örneklerden biri, aynı kampta bulunan Halepli Osmanlı Yüzbaşı Hacı Ali'nin idamıdır. Hacı Ali, bir Osmanlı polis memurunu öldürmekle suçlanmış, İngiliz makamları tarafından aceleyle askerî mahkemeye çıkarılmış, savunma hakkı tanınmadan yargılanmış ve kapalı kapılar ardında alınan bir kararla idam edilmiştir. Gerekçesi açıklanmayan bu infaz, Süleyman Bey'in tanıklığına göre savaş hukukuna ve evrensel insan haklarına açıkça aykırı olup esirlerin hukuki ve fiziksel olarak savunmasız bırakıldıklarını göstermektedir. İngilizler açısından psikolojik hâkimiyet kurmaya yönelik açık bir güç gösterisi olan bu infaz, nihayetinde kamp-taki Osmanlı esirleri üzerinde derin bir korku atmosferi yaratmayı amaçlamıştır.¹⁶

Süleyman Bey'in esareti Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yürütülen yazışmalara da konu olmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanlığının 4 Nisan 1917 tarihli yazısında, Osmanlı tarafının Süleyman Bey'in serbest bırakılmasına dair sözlü notasına cevaben savaş şartları ve güvenli nakil imkânsızlığı gibi pratik nedenler ileri

¹⁵ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

¹⁶ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

sürülerek iadesinin mümkün olmadığı bildirilmiştir. Bunun yanı sıra, bu tür kişilerin durumuna ilişkin karşılıklı bir anlaşmaya varılmamış olması da İngiltere'nin iade konusundaki isteksizliğini pekiştirmiştir. Bu açıklama, esaretin güvenlik meselesinin ötesinde politik bir pazarlık aracı hâline getirildiğini ortaya koymaktadır. Süleyman Bey ise bu süreçte Malta Valiliği ve komutanlıklarına defalarca dilekçe yazarak Osmanlı topraklarına gönderilmesini talep etmiş, ancak talepleri cevapsız bırakılmıştır.¹⁷

Osmanlı Hariciye Nezareti tarafından yürütülen diplomatik girişimler, 18 Haziran 1917 tarihinde İsveç Sefareti aracılığıyla İngiliz hükûmetine iletilen resmî nota ile yeni bir aşamaya taşınmıştır. Notada Süleyman Bey'in serbest bırakılmasının yanı sıra, esaret süresince kendisine maaş ödenmesi ve şehir içinde serbest dolaşım hakkı tanınması da talep edilmiştir. Ancak İngiliz tarafı bu taleplere karşılık vermemiş ve daha önce Süleyman Bey'in Malta'daki esaretinin ilk fırsatta sona erdirileceğine dair verdikleri taahhüdü yerine getirmemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, misilleme ihtimalini gündeme getirerek İngiliz vatandaşlarının alıkonulabileceği yönünde bir uyarıda bulunmuştur.¹⁸

Malta'daki esaret süresi boyunca Süleyman Bey'in gözlem alanı yalnızca kendi deneyimiyle sınırlı kalmamıştır. Aynı kampta tutulan Cidde memurları ve Osmanlı subaylarının durumlarına ilişkin ayrıntılar da raporlarda yer almıştır. Bu kişiler arasında, *31 Mart Vakası* nedeniyle idama mahkûm edilen Kaymakam Safvet, Binbaşı Nureddin, Yüzbaşı Nureddin ve Cafer beyler gibi isimler bulunmaktadır. İngiliz makamları, bu şahsiyetleri yalnızca etkisiz hâle getirmekle yetinmemiş, bunun yanı sıra onları çeşitli siyasi ve ideolojik hedeflere yönlendirme çabası gütmüştür. Kaymakam Safvet, Cafer, Binbaşı Nureddin ve Yüzbaşı Nureddin'in İngilizlerin telkinlerine kapılarak Mekke'ye gidip Şerif Hüseyin'in hizmetine girmeleri bu durumun en açık örneklerinden birini teşkil etmektedir. Özellikle Cafer Bey'e *paşa* unvanı verilerek bu yönlendirme sürecinin meşrulaştırılmaya çalışılması, savaş esaretinin fiziksel tecritten öte, bireylerin siyasi pozisyonlarının dönüştürülmesine yönelik bir araç olarak da kullanıldığını ortaya koymaktadır.¹⁹

Sonuç olarak, Süleyman Bey'in Malta esaretine dair kaleme aldığı gözlemler, savaş koşullarında uluslararası hukuk ve antlaşmalarla belirlenen statülerine rağmen şehbenderlerin uğradığı sistematik ihlalleri, bireysel hak kayıplarını ve esaretin uluslararası hukuk bağlamında nasıl siyasi bir enstrümana dönüştüğünü gösteren özgün ve tarihsel değeri yüksek bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

¹⁷ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

¹⁸ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

¹⁹ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

4. Osmanlı Şehbenderinin Seydi Beşir Esir Kampı'nda Esareti, Ayrışma ve Propaganda

Malta'daki altı aylık gözaltı sürecinin ardından Süleyman Bey ve ailesi, Haziran 1917'de Mısır'a sevk edilmek üzere yola çıkarılmıştır. Kendileri önce İskenderiye yakınlarında kısa süreli bir konaklamaya tabi tutulmuş, ardından Mısır'ın çöl bölgesinde yer alan Seydi Beşir adlı esir kampına gönderilmiştir. Bu kampta karşılaşılan koşullar, insanlık onurunu zedeleyen ve savaş esaretinin en sert boyutlarını yansıtan örneklerle doludur.²⁰

Kampın fiziksel yapısı, esirleri mutlak bir tecrit durumuna sokacak biçimde düzenlenmiştir. Yaklaşık 150-180 metrelik bir alana kurulan kamp, üç kat tel örgüyle çevrilmiştir. Kamp dışına çıkış kesinlikle yasaklanmış, esirlerin sivil toplumla tüm bağları koparılmıştır. Esirler içeride âdeta vahşi hayvanlar gibi tutulmuş, subay ve memurlar doğal yaşamdan uzak, ağır koşullar altında varlık mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Süleyman Bey de bu ortamda diğer esirlerden farklı bir statüye sahip olmamış, şehbender vekili kimliği dikkate alınmaksızın, sıradan bir esir gibi yaşamıştır. İnsani sınırların oldukça ötesinde bir sıkışmışlık içerisinde, günlük hayatını sürdürmek zorunda bırakılmıştır.²¹

Kamp koşullarının insani standartların altına düşmesi, yalnızca fiziksel altyapının yetersizliğinden kaynaklanmamıştır. Süleyman Bey'in aktardığına göre burada sistematik nitelik taşıyan insanlık dışı uygulamalar söz konusudur. Düşük kaliteli ve yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinin yok denecek düzeyde oluşu, hijyenin tamamen ihmal edilmesi ve ağır disiplin kuralları, esirlerin hem beden hem de ruh sağlığını ciddi biçimde etkilemiştir. Bu ağır koşullar karşısında çaresiz kalan Süleyman Bey, Osmanlı hükûmetine resmî yollarla başvurarak yaşadıklarını belgeleyen dilekçeler sunmuş ve yardım talebinde bulunmuştur.²²

Bu dönemde esaret altındaki kadın ve çocukların maruz kaldığı yaşam koşulları da dikkat çekicidir. Süleyman Bey'in eşi ve çocukları, Kahire'deki Abbasiye kadın esir kampına gönderilmiş ve burada da benzer biçimde ağır şartlara tabi tutulmuşlardır. Aile birliğinin bu şekilde parçalanması, yalnızca bireysel düzeyde bir ayrılığa işaret etmemekte, kadın ve çocukların savaş esiri muamelesine tabi tutulmaları, insan hakları ve uluslararası hukuk bağlamında ciddi ihlalleri gündeme getirmektedir. Kampta kadın ve çocuklara düzenli gıda temin edilmemiş, maddi destek sağlanmamış ve barınma koşulları asgari insani standartların dahi çok

²⁰ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917). Malta ve Seydi Beşir esir kampları şartlarına dair ayrıntılı bilgi için bk. Vedat Tüfekçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Esir Kamplarında Türk Askerleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2025).

²¹ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

²² BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

altında kalmıştır. Verilen yemekler hem miktar hem de kalite açısından yetersiz kalmış, bu durum, kadın ve çocuklar üzerinde ciddi düzeyde fiziksel ve psikolojik yıpratıcı etkiler yaratmıştır. Süleyman Bey'in raporlarında da açıkça belirtildiği üzere, bu uygulamalar yalnızca fiziksel baskı unsuru olarak kalmamış, bununla birlikte psikolojik denetim ve yıldırma aracı olarak da işlev görmüştür.²³

Süleyman Bey'in raporlarında, özellikle Malta ve Seydi Beşir'deki esir kamp-larında İngilizlerin yürüttüğü propaganda faaliyetleri dikkat çekmektedir. Kamp bünyesinde tutulan Arap kökenli Osmanlı doktorlar ve subaylar, ayrıcalıklı bir muameleye tabi tutulmuş ve sistematik biçimde Osmanlı karşıtı bir tutuma yönlendirilmek istenmiştir. Bu yönlendirme yalnızca etnik veya inanç temelli olmamış, bunun yanı sıra maddi kazanç, sosyal statü ve rütbe vaatleriyle de desteklenmiştir. İngilizlerin amacı, esirlerin sadakatlerini zayıflatarak birlik duygusunu parçalamak ve onları kendi siyasi hedefleri doğrultusunda konumlandırmaktır.²⁴

Osmanlı Devleti, söz konusu uygulamalar karşısında pasif bir tutum sergilemekten öte, çeşitli diplomatik girişimlerle müdahalede bulunmuştur. 3 Nisan 1918 tarihinde Osmanlı'nın Lahey Sefiri tarafından hazırlanan bir rapor, İngiltere'deki Osmanlı esirlerinin içinde bulunduğu durumu detaylı biçimde değerlendirmiştir. Bu raporda esirlerin maruz kaldığı koşullar, Alman subaylara ait mektuplar aracılığıyla belgelenmiştir. Mektuplarda, esirlerin sahipsiz, yardıma muhtaç ve son derece zor durumda olduğu ifade edilmiş, hatta bazı Alman askerlerinin bu tablo karşısında duyarsız kalmayarak yardım etmeye çalıştıkları belirtilmiştir.²⁵

Yaşanan bu ihlallerin Osmanlı bürokrasisine yansımaları, Süleyman Bey'in yaşadığı koşulları detaylı şekilde aktardığı raporlarının Hariciye Nezareti tarafından Dâhiliye ve Harbiye nezaretlerine iletilmesiyle somutlaşmıştır. Bu belgeler, bireysel bir tanıklıktan çıkıp resmî devlet kayıtlarına geçmiş kurumsal bir kanıt niteliğine kavuşmuştur. Diğer taraftan Süleyman Bey'in serbest bırakılmasının ardından İstanbul'a gönderdiği başka bir mektup ise Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Felemenk (Hollanda) Sefareti aracılığıyla teslim alınarak ilgili makamlara sunulmuştur.²⁶

Tüm bu gelişmelerin ardından Osmanlı Harbiye Nezareti, 6 Mayıs 1919 tarihinde yaptığı açıklamayla, İngiltere'de tutulan sivil esirler ve Osmanlı kadınlarının temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere 500 liralık yardım gönderildiğini bildirmiştir.

²³ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

²⁴ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

²⁵ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

²⁶ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

Bu yardım, savaşın sona ermesinin ardından dahi esaretin doğurduğu insani krizin devam ettiğini göstermesi bakımından önemli bir kanıttır. Bu bağlamda Seydi Be-şir Kampı'nda yaşananlar, savaş dönemine özgü geçici bir sorun olmanın ötesinde, kalıcı etkiler yaratan uzun vadeli bir insani trajedi olarak değerlendirilmelidir.²⁷

5. Esaretin Son Aşaması: Diplomatik İzlenimler ve Avrupa Üzerinden Dönüş

Süleyman Bey'in uzun ve ağır esaret süreci, nihayet bir dönüş yolculuğuyla sona ermiştir. 10 Ekim 1917 tarihinde İskenderiye'den Port Said'e, oradan tekrar Malta'ya sevk edilmesiyle başlayan bu yeni aşama, onun fiziksel olarak özgürlüğüne kavuşmasının yanı sıra savaş koşullarında bir Osmanlı diplomatının karşı karşıya kaldığı kırılmaların da son halkasını temsil etmektedir. Malta'da üç gün boyunca bir gemide bekletilen Süleyman Bey ve ailesi, oradan Marsilya'ya, devamında ise Lyon ve İsviçre üzerinden Cenevre, Zürih, Viyana güzergâhını takip ederek İstanbul'a ulaşmayı başarmıştır.²⁸

Bu yolculuk, sıradan bir coğrafi rota olmaktan çıkarak savaşın Avrupa'daki toplumsal ve insani yansımalarını belgelemiştir. Süleyman Bey'in gözlemleri de esaret koşullarının yanında İngilizlerin savaş sahası dışındaki nüfus politikaları ve güvenlik söylemlerindeki çelişkileri göstermiştir.

İskenderiye'den Port Said'e geçerken kaydettiği izlenimler, savaşın sivil nüfus üzerindeki etkileri ve büyük güçlerin bu nüfusları nasıl araçsallaştırdığına dair çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Port Said'in Osmanlı sınırına yakın bölgelerinde İngilizler tarafından çadırlara yerleştirilmiş 500-600 civarında Ermeni ailesi dikkatini çekmiştir. Bu ailelerin çeşitli gerekçelerle Osmanlı topraklarından uzaklaştırıldıktan sonra İngilizlerce iskân edildiği anlaşılmaktadır. İlk bakışta insani bir yardım faaliyeti gibi görünen bu yerleştirme, Süleyman Bey'in gözlemleriyle çok daha stratejik bir bağlama oturmaktadır. İngilizler, bu sivil topluluğu yalnızca barındırmakla kalmamış, içlerinden silah kullanma ehliyetine sahip erkekleri ayırarak askerî hizmete almış ve özellikle Gazze'deki cephe hattına yönlendirmiştir. Bu durum, savaş döneminde demografik yapı üzerinden yürütülen bilinçli bir yapılandırma süreci olarak okunmalıdır. Süleyman Bey ayrıca, bu gözlemlerinin ardından yaptığı deniz yolculuğunda İngilizlerin kamuoyuna açıkladığı teknik tedbirlerin gerçeği yansıtmadığını, gemilerinin torpido tehlikesinden yalnızca şans eseri kurtulduğunu kaydetmiştir. Dolayısıyla, onun notları bir diplomattan çok bir sosyolojik tanığın gözlemleri niteliğini taşımakta, İngiltere'nin Osmanlı içindeki gayrimüslim unsurları hem insan kaynağı hem de iç dengeyi bozacak stratejik araçlar olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Bu politikalar, Osmanlı Devleti'nin

²⁷ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

²⁸ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

iç toplumsal yapısını zayıflatmaya ve sadakat ilişkilerini parçalamaya dönük uzun vadeli bir müdahale alanı yaratmıştır.²⁹

Port Said'den Malta'ya yapılan deniz yolculuğu sırasında edindiği izlenimler, savaş propagandası ile sahadaki gerçeklik arasındaki keskin çelişkiyi ortaya koymuştur. İngiliz makamları, denizaltı saldırılarına karşı güçlü güvenlik önlemleri alındığını kamuoyuna duyurmuş, bu iddialar hem İngiltere kamuoyunu hem de müttefiklerini teskin etmeye yönelik bir güvenlik anlatısı olarak sunulmuştur. Ancak Süleyman Bey'in bizzat tanık olduğu seyir süreci, bu söylemlerin sahada geçerliliğinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Binddiği vapur bir ay boyunca Akdeniz'de dolaştırılmış, gemiye eşlik eden torpido muhripleri zikzak rotalar izleyerek denizaltı tehdidinden korunmaya çalışmıştır. Buna rağmen vapurun kaptanı, Malta açıklarında bir İngiliz hastane gemisinin torpillendiğini haber vermiştir. Savaş hukukunca dokunulmazlığı tanınan bu tür taşıtların bile düşman saldırısından korunamaması, alınan önlemlerin sembolik düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır. Süleyman Bey'in gemisi, Alman ve Avusturya denizaltılarının aktif faaliyet gösterdiği bölgelerden geçmesine rağmen saldırıya uğramamış, ancak bu durum, alınan tedbirlerin etkisinden çok bir tesadüf sonucu olmuştur. Zikzaklı seyir ve refakat muhripleri gibi tedbirlerin caydırıcı olmaktan ziyade, yolculara güvenlik yanılsaması vermeye dönük olduğu anlaşılmıştır. Bu tecrübe, İngilizlerin deniz güvenliği konusundaki söylemleri ile pratikteki uygulamaların çelişkisini gözler önüne sermektedir. Süleyman Bey'in anlatımına göre bu tür tedbirler yalnızca bir güvenlik illüzyonu yaratmakta, esirler ve siviller gerçek tehdit karşısında savunmasız bırakılmaktadır. İngiliz propagandası, savaş hukukunun ihlallerini maskeleyemeye ve kamuoyuna savaşın yönetilebilir olduğu algısını sunmaya çalışmıştır. Ancak hastane gemisinin torpillenmesi gibi olaylar, savaşın giderek hukuki sınırların dışına çıktığını ve sivillerin de hedef hâline geldiğini göstermektedir.³⁰

Süleyman Bey'in gözlemleri, bu süreçte karşı karşıya kalınan tehdidin yalnızca siyasi düzeyde kalmadığını, diğer taraftan fiziksel bir boyuta da ulaştığını ortaya koymaktadır. Deniz yolculukları, esirler açısından mekânsal bir naklin ötesinde, yaşam ile ölüm arasındaki belirsizlikte şekillenen yoğun ve travmatik bir deneyim olarak kayıtlara geçmiştir. Her an bir saldırı ile karşı karşıya kalma olasılığı, esirleri pasif birer savaş kurbanı olmaktan çıkararak doğrudan savaşın taraflarından biri hâline getirmiştir. Bu gözlemler, savaşın etkilerinin cephe hattının ötesine geçerek sivil yaşamın tüm alanlarına yayıldığını ve esaret deneyiminin sabit mekânlarla sınırlı kalmayıp hareket süreci boyunca da devam ettiğini ortaya koymaktadır.³¹

²⁹ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

³⁰ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

³¹ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

Marsilya'ya varışın ardından Fransa içlerine doğru trenle hareket eden Süleyman Bey'in dikkatini çeken ilk olgu, savaşın Avrupa toplumları üzerindeki ekonomik ve psikolojik yıkımı olmuştur. Özellikle Lyon Garı'nda yaşadığı bir olay, bu yıkımın boyutlarını somut biçimde ortaya koymuştur. Gar binasında bir kadından temel ihtiyaç maddeleri olan ekmek, yumurta ve tereyağı satın almak istemiş, ancak kadın yalnızca biraz ekmek ve az miktarda sosis sunabilmiştir. Bu sıradan gibi görünen alışveriş çabası, savaşın halk üzerindeki etkisini en doğrudan biçimde gösteren bir sembole dönüşmüştür. Ekmek Fransa genelinde siyah, sert ve az bulur hâle gelmiş, Süleyman Bey insanların yüzlerinde derin bir hüznün, yorgunluk ve umutsuzluk izlerini gözlemlemiştir. Tren istasyonları, oteller ve kamusal alanlar açlıkla mücadele eden insanların sessiz tanıklıklarına sahne olmuş, bu manzara, Avrupa'nın galip ya da mağlup tarafında olmanın ötesinde, savaşın ortak insani yükünü taşıdığını göstermektedir.³²

Süleyman Bey, İngiltere'deki yaşam koşullarına dair de bilgi edinmiştir. Ülkede şeker ve çayın bulunmadığı, ekmeğin yaklaşık 135 dirhem (yaklaşık 350 gram) ağırlığında bir somun hâlinde 16 peniye satıldığı gibi bilgiler, savaşın İtilaf devletleri içinde bile ciddi bir tüketim krizine neden olduğunu kanıtlamaktadır. Bu kriz, yalnızca fiziksel kıtlıkla sınırlı kalmamış, gündelik hayatın en temel ihtiyaçlarının dahi karşılanamaması toplumsal huzursuzluğu derinleştirmiş ve siyasi gerilimlerin artmasına zemin hazırlamıştır.³³

Yolculuk Fransa'dan İsviçre'ye, oradan da Avusturya'ya uzanmıştır. İsviçre sınırını geçtikten sonra Avusturya'nın büyük ihtimalle Feldkirch adlı küçük bir kasabasındaki tren istasyonunda, Süleyman Bey ve yanındaki bazı Osmanlı esirleri kısa süreliğine alıkonulmuştur. Ancak bu durum bir sorgulamadan çok, Osmanlı-Avusturya müttefikliği çerçevesinde karşılıklı güvene dayalı bir bilgi alışverişi niteliği taşımıştır. Avusturyalı subaylar, Süleyman Bey'e uğradıkları şehirlerdeki sosyal, ekonomik ve askerî duruma ilişkin sorular yöneltmiş, Süleyman Bey de Osmanlı ile ortak çıkarları bulunduğu için gözlemlerini paylaşmaktan memnuniyet duymuştur. Bu diyaloglar, bireysel tanıklıkların ötesine geçerek savaş döneminde müttefikler arasında işleyen bir istihbarat sisteminin varlığına işaret etmektedir. Verilen bilgiler dikkatle not edilmiş, bu özenli tutum sahadaki gelişmelere duyulan gerçek bilgi ihtiyacını ve stratejik dayanışmanın önemini yansıtmıştır. Kısa süren bu duraksamadan sonra esirlerin Viyana'ya doğru hareket etmelerine izin verilmiştir.³⁴

³² BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

³³ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

³⁴ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

Süleyman Bey'in esaretten dönüş süreci, bir şehbender vekilinin kurtuluş hikâyesi olarak kalmamış, bunun ötesinde onun gözlem gücü sayesinde savaşın Avrupa'daki toplumsal ve ekonomik etkilerini belgeleyen önemli bir tanıklığa dönüşmüştür. Yolculuk boyunca temas kurduğu çevrelerle yürüttüğü bilgi alışverişi, süreci bireysel bir deneyimin ötesine taşıyarak işlevsel bir diplomatik faaliyet hâline getirmiştir. Raporları, Osmanlı Devleti'nin uluslararası kamuoyuna savaş sırasında yaşanan ihlalleri duyurmasına imkân tanımış, devletin haklılığını teyit eden resmî deliller olarak kullanılmıştır. Böylece Süleyman Bey'in dönüşü, bireysel kurtuluşun yanı sıra Osmanlı diplomasisinin savaşla zedelenen itibarını tanıklık ve belgeler yoluyla onarma çabasının simgesine dönüşmüştür.

6. Osmanlı Şehbender Vekilinin Tazminat Talepleri ve Kayıplar

Şira Şehbender Vekili Süleyman Bey, yukarıda bahsedildiği üzere İngiliz Deniz Kuvvetlerinin Şira'daki Osmanlı şehbenderhanesine düzenlediği baskın sonucu ailesiyle birlikte esir alınmış, görevinden zorla uzaklaştırılmış ve şahsına ait tüm eşyaları da zapt edilerek müsadere edilmiştir. Bu süreçte kendisine ait olan 175 Fransız altını, 15 Osmanlı altını, değerli şahsi evraklar ve konsolosluk bünyesinde yer alan çeşitli belgeler İngilizler tarafından el konulan eşyalar arasında yer almıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından Süleyman Bey, esaretten kurtularak İstanbul'a döndüğünde ne evine koyacak bir eşyası ne de yeni eşyalar satın alacak maddi imkânı bulunmaktadır. Ailesiyle birlikte geçici olarak bir akrabasının evinde ikamet etmek zorunda kalmış ve kış mevsiminin yaklaşmakta olduğu bir dönemde, yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla resmî makamlara başvuruda bulunmuştur.³⁵

Süleyman Bey, 26 Kasım 1917 tarihinde Hariciye Nezaretine sunduğu dilekçede hem zaruri eşyalarının karşılanmasını hem de esaret süresince hakkettiği maaşın veya uygun bir tazminatın kendisine ödenmesini talep etmiştir. Normal şartlar altında, memuriyet görevinden fiilen ayrılmış kişilere devlet tarafından tahsisat ödenmesi mümkün değildir. Ancak durumun istisnai niteliği göz önünde bulundurularak Sadaret makamı Aralık 1917'de bu talebi değerlendirmeye almış ve zarurî ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla kendisine uygun bir meblağın tahsis edilmesini teklif etmiştir.³⁶

Hariciye Nezaretine sunulan ilk raporun ilk paragrafında, Süleyman Bey'in uğradığı zararın mahiyeti ortaya konulmuş, el konulan tüm eşyaların cins ve miktarlarıyla birlikte ayrıntılı bir listesi de dilekçeye eklenmiştir. Bu belgelerle birlikte, devletin maddi destek sağlaması yönünde tazmin talebinde bulunulmuştur. Özellikle şehbenderhaneye yapılan baskın sırasında herhangi bir resmî belge veya

³⁵ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

³⁶ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).

şifre düşman eline geçmemiş, sefaretten alınan talimat doğrultusunda bu belgeler zamanında usulüne uygun şekilde imha edilmiştir.³⁷

El konulan eşyalar arasında ziynetler, giyim eşyaları, altın ve para gibi taşınabilir kıymetler yer almaktadır. Bunların dışında, ailenin yanında bulunan 1.000 franklık Yunan banknotu ve el konulmaktan kurtarılan bazı ziynet eşyaları ise esaret süresince bir yıllık iâşe masraflarını karşılamak amacıyla harcanmıştır. Süleyman Bey, bu dönemde yapılan harcamaların 300 Osmanlı lirasını aştığını, toplam zararın ise birkaç bin franka ulaştığını belirtmiş, tüm bu kayıpların telafisi için ilgili mercilere ayrıntılı bir döküm ve hesap listesi sunmuştur.³⁸

Süleyman Bey'in esaret ve dönüş sürecinde yaşadığı mağduriyetlerin ardından Osmanlı Hükûmeti, en azından maddi kayıpların telafisi amacıyla İsveç Devleti aracılığıyla İngiltere nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Hariciye Nezaretinin 18 Haziran 1917 tarihli yazısında hem Süleyman Bey'in serbest bırakılması hem de uğradığı eşya ve maaş kayıplarının tazmin edilmesi talep edilmiştir. Ancak İngiltere bu talepleri karşılıksız bırakmış, buna karşılık Osmanlı hükûmeti, benzer nitelikte bir misillemede bulunabileceği yönünde uyarı yapmıştır.³⁹

Yapılan girişimler neticesinde, yalnızca 175 Fransız altını ve 15 Osmanlı altını, Amerika'nın Malta şehbenderi aracılığıyla geri alınabilmıştır. Diğer kayıplar telafi edilememiş, aile temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekmeye devam etmiştir. Bu nedenle Süleyman Bey'in Hariciye Nezaretine sunduğu talep, geçmişin muhasebesiyle sınırlı kalmayıp savaş koşullarında görev yapmış bir şehbender vekilinin yaşadığı mağduriyetin devlet tarafından giderilmesini hedefleyen bir adalet çağrısı olarak öne çıkmıştır.⁴⁰

Tablo 1: Şıra Şehbender Vekili Süleyman Bey'in İngilizlerce El Konulan Eşya Listesi

- ³⁷ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).
- ³⁸ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); BOA, HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917).
- ³⁹ Süleyman Bey savaş sonrasında da eşyalarının iadesi konusunda İngiltere'ye resmî başvurularda bulunmuştur. bk. BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), 113/91, lef 3-7, 19 Ağustos 1924; HR.İM, 129/37, lef 3-4, 17 Kânûnusânî 1341 (1925).
- ⁴⁰ BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 54-56, 59, 61-62, 13 Ağustos 1333 (1917), 1-2 Kânûnuevvel 1333 (1917), 10, 26 Teşrînisânî 1333 (1917); HR.SYS, 2158/3, lef 104-107, 7 Temmuz 1330 (1914); HR.SYS, 2443/62, lef 2-4, 24 Teşrînisânî 1333 (1917). Şıra Şehbenderi Süleyman Bey'in Malta'da esaret altında bulunmasına, eşyalarının İngiliz askerleri tarafından müsadere edilmesi üzerine zararının tazmini için ödeme yapılmasına ve akabinde Mısır'a götürülerek ülkesine iade edileceğine dair İsveç Sefareti aracılığıyla yapılan yazışmalara dair belgeler için ayrıca bk. BOA, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO), 74/6, lef 1, 1 Teşrînievvel 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2201/39, lef 1, 8 Mayıs 1333 (1917); BOA, HR.SYS, 2203/28, lef 1, 3, 5, 7-9, 9 Teşrînievvel 1333 (1917); HR.SYS, 2203/50, lef 1-8, 12 Teşrînisânî 1333 (1917).

Sıra No	Eşya	Değeri (Frank)	Sıra No	Eşya	Değeri (Frank)
1	Üç adet cibinlik a'lâ tül kumaştan	160	33	Adi kahve ve çay fincanları 12 adet	12
2	Üç adet pamuk şilte	250	34	Bir düzine bardak	15
3	Üç adet karyola etekliği dantelalı	80	35	Yarım düzine kadeh	5
4	Üç adet yatak çarşafı	50	36	Bir kuzu tepsisi bakırdan ma'mûl	8
5	Sekiz adet pamuk yastık ma'a kılıf dantelalı	120	37	Üç adet bakır tencere	20
6	İki adet fes ma'a kutu	10	38	Bir adet kadayıf tepsisi	8
7	Bir adet yünlü battaniye	25	39	İki kahve tepsisi	12
8	İki adet pamuk battaniye	8	40	İki adet su sürahisi	15
9	Beş adet yorgan	100	41	Bakırdan ma'mûl keçe süzgeç	12
10	Beş adet yorgan ve sekiz adet yatak çarşafı	40	42	Balta et tahtası	8
11	Beş adet yüz havlusu	50	43	Bir çinko banyosu	80
12	İki adet İran halısı	450	44	Altı adet sandalye	18
13	Bir adet yünlü kilim	100	45	Büyük ve küçük iki adet mikras (?)	8
14	Bir adet Avrupa kilimi müsta'mel	20	46	İki adet fistüllü önlük	16
15	Bir cep ve bir konsol saati	50	47	İki adet basma önlük	12
16	Yarım düzine gümüşten ma'mûl çatal bıçak ve kaşık	120	48	Bir adet sofa perdesi	10
17	Mücedded sofra muşamması	12	49	Çiniden ma'mûl bir istato	15
18	Yarım düzine sofra havlusu	10	50	Küçük çocuk paltosu entarisi potin çorab vesaire	30

Sıra No	Eşya	Değeri (Frank)	Sıra No	Eşya	Değeri (Frank)
19	Bir adet sofrâ örtüsü	5	51	Ustura vesâir tıraş takımı	50
20	On yedi adet çorba tabağı	20	52	İpek ve kutu ve diğer mücedded bir ip	20
21	Otuz adet yemek tabağı	30	53	Kamıştan çamaşır sepeti dört adet	8
22	Dört adet beyaz yemek tabağı	10	54	Bir robdöşambır	20
23	Dört adet beyaz düz tabak	10	55	Gümüşten ma'mûl bir adet kılıç	60
24	Üç adet diğer tabak	8	56	Bir revolver	120
25	Bir adet diğer bir tabak	3	57	Bir pantolon	25
26	Bir adet yemişlik	2	58	Hizmetci yatak ve yorganları	20
27	Bir adet salatalık tabak	1	59	Çiniden ma'mûl leğen ibrik	12
28	İki adet tuzluk	1	60	Yarım düzine tütün tablası	8
29	Dört adet çorba tası	12	61	Müsvedde ve tebeyyüzlük (temize geçirme) iyi kâğıd	120
30	Üç adet küçük tas	2	62	Otuz adet saksı ile birlikte çiçek	60
31	Bir düzine a'lâ cinsden fincan	12	63	Birkaç adet kitap ve büyük bir atlas	70
32	Yarım düzine çay fincanları	15			

Kaynak: BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 64-65, 10 Teşrînisânî 1333 (1917).

Süleyman Bey'in esaret sürecinde İngiliz yetkililerce el konulan kişisel ve şeh-benderlik eşyalarına ilişkin mal beyan listesi, içerik ve kapsam bakımından dikkate değerdir. Listede günlük yaşamda kullanılan çarşaf, yorgan ve mutfak takımlarının yanı sıra Osmanlı sancağı, pasaportlar ve tabanca gibi devlete ait semboller ile altın ve gümüş takılar gibi maddi değeri yüksek unsurlar yer almaktaydı. Eşyaların kayda geçirilmesi ve parasal karşılıklarının belirlenmesi, savaş koşullarında bir Osmanlı memurunun şahsi mülkiyetinin de hedef alındığını ortaya koymaktadır.

En basit nesnelerin dahi iade ve tazminat konusu yapılması, esaret koşullarının hukuki ve insani boyutunu açık biçimde yansıtmaktadır.⁴¹

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı, askerî cephelerin yanı sıra savaş hukukunun sınıandığı diplomatik alanlarda da derin sarsıntılara yol açmıştır. Bu bağlamda Şira Şehbender Vekili Süleyman Bey'in kaleme aldığı esaret raporları, savaşın diplomatik ve insani cephesine dair çok katmanlı bir tanıklık sunmaktadır. Süleyman Bey'in yaşadıkları, uluslararası hukukun, özellikle mülkiyet dokunulmazlığı ve esir hakları bağlamında, büyük güçler tarafından nasıl ihlal edildiğini örneklemekte, savaşın sivil ve devlet görevlileri üzerindeki yıkıcı etkilerini somutlaştırmaktadır.

Raporların içerdiği bilgiler, savaşın cephelerde yaşanmadığını, diplomatik temsilciliklerde, esir kamplarında ve işgal altındaki sivil alanlarda da sistematik bir şiddet politikasıyla sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır. Şehbenderhaneye yapılan baskın, şahsi ve resmî eşyaların zorla alınması, şifreli belgelerin imha edilmek zorunda kalınması ve aile bireylerine yönelen psikolojik baskılar, bireysel bir mağduriyetin ötesine geçerek Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarının, sembollerinin ve diplomatik itibarının doğrudan hedef alındığını belgelemektedir. Bu yönüyle Süleyman Bey'in deneyimi, dönemin savaş hukukunun büyük ölçüde işlevsiz kaldığını ve özellikle İtilaf devletlerinin hukuk-dışı uygulamalarını meşrulaştırmaya çalıştığını kanıtlamaktadır.

Öte yandan Malta ve Mısır'daki esaret koşulları, savaş esirlerine yönelik uygulamaların insanlık onuru ve temel haklar açısından ne kadar sorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Esaret, fiziksel bir kısıtlama olarak kalmamış, sembolik ve zihinsel bir kırılma alanı şeklinde kurgulanmıştır. Bu durum, İngiltere'nin savaş stratejisini askerî boyutun ötesinde psikolojik ve ideolojik düzeyde de sürdürdüğünü göstermektedir. Subayların propaganda amacıyla yönlendirilmesi, ailelerin parçalanması, temel ihtiyaçların karşılanmaması ve Arap kökenli Osmanlı subaylarının Şerif Hüseyin saflarına çekilmesi gibi olaylar, esaretin bir dönüşüm ve çözülme aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Süleyman Bey'in gözlemleri, savaşın Avrupa'daki toplumsal ve ekonomik yansımalarına dair değerli bilgiler sunmaktadır. Fransa ve İngiltere'deki kıtlık, halkın gündelik ihtiyaçlara erişimindeki güçlükler ve İsviçre ile Avusturya'daki temaslar, savaşın etkilerini birinci elden belgeleyen önemli veriler niteliğindedir. Bu yönüyle raporlar, Osmanlı diplomasisinin maruz kaldığı ihlallerin yanı sıra savaşın

⁴¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın dış temsilciliklerinde görev yapan birçok şehbender de Süleyman Bey gibi çeşitli baskı ve ihlallerle karşı karşıya kalmıştır. Bombay'da Basri Bey'in şahsi eşyalarının diplomatik girişimlerle iadesi, Sine'de Mahmud Muhlis Bey'in İngiliz işgali sırasında esareti, Venedik'te Mustafa Celaleddin Bey'in eşyalarının yerel makamlarca haczedilip müzayedeye çıkarılması, Odesa'da Kâmil Bey'in tutuklanarak başkonsolosluk eşyalarının yağmalanması, Yanya ve Preveze'de ise Şamil Bey ile Said Hikmet Bey'in İtilaf devletlerinin baskısı sonucu görevlerinden alınarak tahliye edilmeleri bu durumun yalnızca Şira ile sınırlı olmadığını göstermektedir. bk. BOA, HR.SYS, 2158/4, lef 4-28, 22 Nisan 1333 (1917).

yapısal krizlerini ve devletlerarası güç dengesizliklerini de açığa çıkaran bütüncül bir anlatı sunmaktadır.

Sonuç itibarıyla, Süleyman Bey'in raporları bireysel bir tanıklık metni olmasının yanı sıra aynı zamanda savaş dönemi uluslararası ilişkilerinin, diplomatik teamüllerin ve insan hakları pratiklerinin sorgulanmasını mümkün kılan tarihsel ve hukuksal birer belgedir. Bu raporlar, Osmanlı Devleti'nin savaş sürecinde karşı karşıya kaldığı dış baskıların içeriğini, diplomatik kırılmalıklarını ve savaşın medeniyet sınırlarını nasıl aşındırdığını ortaya koyan nitelikleriyle hem tarih yazımı hem de uluslararası hukuk literatürü açısından dikkate değerdir.

EXTENDED ABSTRACT

This study analyzes the captivity reports and diplomatic observations of Acting Ottoman Consul Suleyman Bey, who served at the consulate on the island of Syros (Şıra) during the final phase of World War I. It analyzes his experiences of arrest, exile, and surveillance under British authority and highlights the historical value of his reports as primary sources for both Ottoman diplomatic history and the history of international law. Drawing on archival documents preserved in the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Türkiye, the article reconstructs the trajectory of his consular career, the British assault on the Syros consulate, his forced removal to Malta and Egypt, and his detailed observations of wartime conditions in Europe during his return to Istanbul. These documents not only record the personal suffering of a consular officer but also reveal how the violence of warfare extended beyond military fronts to target civilians, families, and diplomatic representatives.

The significance of Suleyman Bey's testimony lies in the fact that consular officials, traditionally protected under diplomatic immunity, became direct objects of coercion and violence during the war. On 25 November 1916, the British Navy occupied the Ottoman consulate in Syros with armed soldiers, forcibly entered the chancery, and seized the consular safe containing the Ottoman flag, blank passports, official seals, gold coins, and private belongings. His family was confined under armed guard for 48 hours while being subjected to intimidation. This unprecedented violation of diplomatic immunity, combined with demands to surrender ciphered correspondence with Istanbul, demonstrates how the wartime logic of the Entente powers disregarded established norms of international law.

After deportation, Suleyman Bey and his family were transferred via Salamis and Limnos to Malta, where they were detained for six months in the Polverista Barracks. His reports describe the harsh living conditions in the camp, the absence of due legal process, and the execution of Ottoman officer Hacı Ali without consultation or fair trial. The captivity of consular families, including women and children, underlines how wartime measures penetrated the private sphere, contradicting basic humanitarian principles. Later, he was transferred to the Sidi Bishr camp in Alexandria, Egypt, where conditions were harsher: prisoners were enclosed with triple wire fences, deprived of contact with civilians, and forced to endure poor nutrition, lack of medical care, and humiliating disciplinary practices. His wife and children were sent to the Abbassiah women's camp in Cairo, where food and shelter were inadequate. These experiences reveal a systematic attempt to weaken

Ottoman morale by targeting families and creating conditions of despair.

Beyond recording his captivity, Suleyman Bey's reports provide valuable insights into British propaganda and recruitment strategies. In Malta and Egypt, Ottoman Arab doctors and officers were offered privileges and incentives to defect, especially to support Sharif Hussein's rebellion in Mecca. Notably, figures such as Cafer Bey and other officers were persuaded to join the Sharif's cause. His testimony highlights that captivity was not only a form of physical confinement but also an ideological instrument aimed at reshaping loyalties. Similarly, his observation in Port Said of 500-600 Armenian refugee families, resettled by the British in tents and mobilized to support operations in Gaza, shows how refugee management and population transfers were instrumentalized for military purposes.

His reports also broaden our understanding of the social and economic consequences of the war in Europe. During his return journey via Malta, Marseille, Lyon, Switzerland, and Austria, Suleyman Bey observed severe food shortages, especially of bread, in France and England. His accounts of civilian hardship, hunger, and despair reflect the shared human costs of war, even in victorious countries. The testimony of a British ship captain about the torpedoing of a hospital ship further illustrates the collapse of international conventions and the limitations of naval protection. In Austria, Suleyman Bey was briefly questioned by officers who eagerly recorded his observations of conditions in enemy territories, indicating that his testimony also served as informal intelligence for the Central Powers.

The diplomatic significance of these documents lies not only in their descriptive richness but also in their reception by the Ottoman government. The Ministry of Foreign Affairs protested his unlawful detention through the Swedish embassy, demanding his release as well as compensation for confiscated belongings and unpaid salaries. Although partial restitution was secured, most losses remained unaddressed, reflecting the asymmetries of power in wartime diplomacy. The fact that the Ottoman government even considered retaliation against British citizens demonstrates how the captivity of one consular official could escalate into broader diplomatic crises.

In conclusion, Suleyman Bey's captivity reports constitute rare and multifaceted primary sources for the study of World War I. They illuminate the erosion of diplomatic immunity, the human cost of captivity for families, the political use of propaganda and defection strategies, and the socio-economic devastation observed across Europe. More importantly, they reveal the vulnerability of Ottoman consular officials and the fragility of the late Ottoman diplomatic apparatus under the pressures of global war. By bridging personal testimony with institutional history, these reports encourage historians to reconsider wartime experiences beyond the battlefield, encompassing the lived realities of diplomats, civilians, and families caught in the crossfire of imperial conflict. They also underscore the importance of archival materials in reconstructing the intersection of international law, diplomacy, and humanitarian concerns during one of the most destructive conflicts of the modern era.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti, Siyasi (HR.SYS)

HR.SYS, 2201/39.

HR.SYS, 2158/3.

HR.SYS, 2158/4.

HR.SYS, 2203/28.

HR.SYS, 2443/62.

HR.SYS, 2203/50.

Hariciye Nezareti, Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO)

HR.HMŞ.İŞO, 74/6.

Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı (HR.İM)

HR.İM, 113/91.

Hariciye Nezareti, Umûr-ı Hukukiye Müdüriyeti (HR.UHM)

HR.UHM, 156/43.

Kitaplar

Aybay, Rona: *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Demircan, Yasemin, Kayapınar, Levent ve Kayapınar, Ayşe: *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi: Kikladlar*, Cilt II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.

Findley, Carter V.: *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform (Bâbıâli: 1789-1922)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

Güleryüz, Ahmet: *Ünlü Türk Gemileri Dizisi-3: Hamidiye: Mecidiye & Kruvazörler*, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2009.

Şimşek, Erdoğan: *Hamidiye Seyir Jurnalleri ile Akın Harekâtı*, İstanbul: Deniz Basımevi, 2011.

Tüfekçi, Vedat: *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Esir Kamplarında Türk Askerleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2025.

Makaleler

Akpınar, Mahmut: "XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41/2 (2017), 127-144.

Çolak, Melek: "Macar Ressam Kálmán Beszédes'in Ege Adalarına Yolculuğu: Hatıratı ve Karakalem Çizimleri ile Birlikte", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (2019), 233-248.

Demircan, Yasemin: "1720 Tarihli Tahrir Defterine Göre Nakşa Adası'nda Yapılan Düzenlemeler ve Reâyânın Durumu", *Belleten*, 73/268 (2009), 671-680.

İnci, Tevfik: "Balkan Savaşı'nda Hamidiye Kruvazörünün Akın Harekâtı", *Donanma Dergisi Eki*, 399 (1952), 1-75.

Karayazı, Yıldız: "Şehbender Raporlarına Göre XX. Yüzyıl Başlarında Ege Adaları", *The Journal of International Social Research*, 2/9 (2009), 93-97.

Özlü, Hüsnü: "Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12/25 (2012), 9-32.

Tezler

Gürgül, Dilek Kübra: *II. Meşrutiyet Döneminde Karamanlıca Bir Basın Organı: Aktis Mecmuası (1913-1915)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2018.

Örenç, Ali Fuat: *Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası: 1821-1923*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.